

МАКЕДОНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА И ОБЩЕСТВЕНЪ ЖИВОТЪ

ИЗДАВА

МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

ГОДИНА I, КНИГА 3.

REVUE MACÉDONIENNE

ÉDITION

DE L'INSTITUT SCIENTIFIQUE MACÉDONIEN

ANNÉE I, FASC. 3.



ДАРЪ

ОТЪ

МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ
ИНСТИТУТЪ

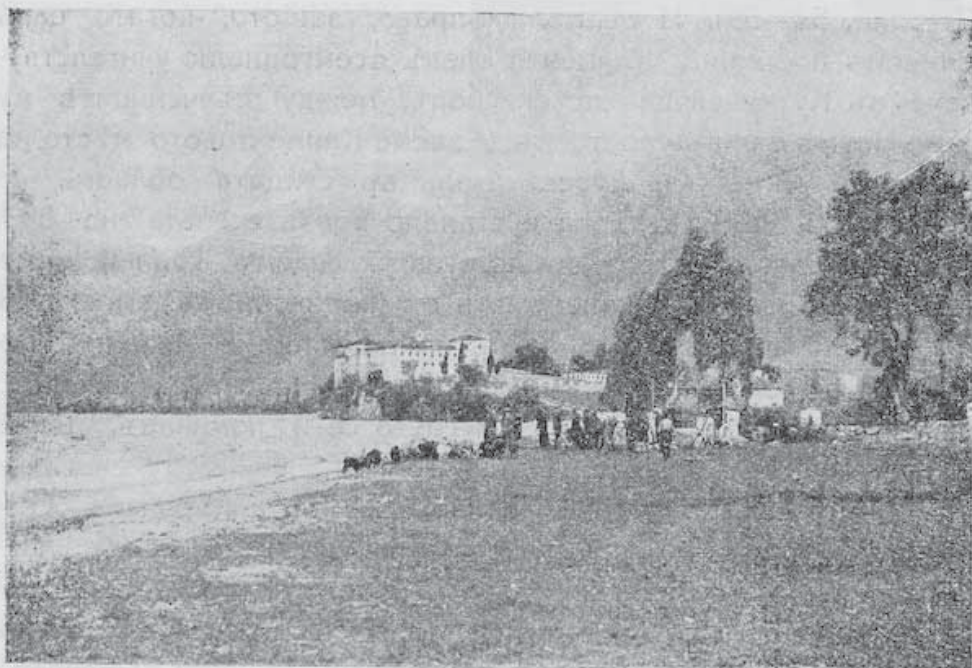
СОФИЯ — SOFIA

ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — IMPRIMERIE P. GLOUCHCOFF

1925.

КЪМЪ ФРЕСКИТЪ НА МАНАСТИРЯ СВ. НАУМЪ.

Отъ Л. Милетичъ.



Манастирътъ Св. Наумъ е най-очарователниятъ кжтъ на българското) отечество. Природната поезия на самото мѣсто придава на манастиря, кацналъ сѣкашъ лебедъ надъ бистритѣ езерни води, неизразимо вълшебство. А загатната древностъ на манастирската черква и незаглѣхналитѣ още хилядогодишни старобългарски предания около нея съ магична сила те унасятъ въ мечтания за оная чудна и славна епоха, когато подъ закрилата на Бориса и Симеона ревностнитѣ наши Кирилometодиевци развиватъ между новопокрѣстенитѣ българи въ Охридско просвѣтната си дѣйностъ. И като проследи човѣкъ всичкитѣ извънредни прояви на българската духовна мощъ въ тоя далеченъ край отъ десетия вѣкъ насамъ — презъ времето на Самуиловото царство до пълното унищо-

жение на Охридската патриаршия — не е чудно, защо зжбътъ на времето всъду въ България по-вече е изхабилъ споменитѣ за древното българско минало отколкото тукъ, при границитѣ на Гърция и Албания. Но при все туй и въ случая, за да се подържа така опорито старата традиция, се указва особено виновно обаянието на две исторически личности — Св. Климента и Св. Наума. Наумъ се нарича въ новооткритото му житие отъ XVI. вѣкъ братъ, другаръ и състрастникъ на блажения Климентъ (вж. Йорд. Ивановъ, Българ. Старини, 52—55). И съ пълно право, защото, когато царь Симеонъ поставилъ Климента следъ осемгодишно учителствуване въ Кутмичевица за епископъ, между съученицитѣ му само Наумъ е билъ удостоенъ да заеме Климентовото мѣсто на народенъ учителъ и просвѣтителъ въ сжщата област, не далечъ отъ Охридъ. Това е станало презъ есенята на 893. година. Следъ като учителствувалъ седемъ години, къмъ 900. година Наумъ си построилъ съ иждивение на самия царь Борисъ, тогава нарекулъ се съ монашеско име Михаилъ, манастиря на южния източенъ край на Охридското езеро, гдето е проживѣлъ до 910. година и гдето се и поминалъ, шестъ години преди Св. Климента.

Нѣма вече съмнѣние, че царь Борисъ е първиятъ основателъ-киторъ и на манастирската черква и че тя въ найстарата си частъ безъ притвора и кубетата, пристроени посетне, и до сега се е запазила (вж. у В. Златарски, Къмъ историята на манастиря Св. Наумъ, печ. въ Мак. Прегледъ кн. II. 8 нт.).

За жалость старата живопись по черковнитѣ стени и на иконостаса не е можала да преживѣе вѣковетѣ; черквата за сетенъ пжтъ въ началото на миналия вѣкъ е била наново изписана, твърде нехудожествено. Единъ надписъ надъ входнитѣ врати съ дата 1806. год. казва, че новата зография се дължи на новия киторъ, катигумена Стефанъ отъ Пловдивъ. Живописята на иконостаса пъкъ е била обновена на 1711. год. Фрескитѣ на манастирската черква следователно сега не представятъ отъ чисто художествена страна голѣмъ интересъ; тѣ не биха имали и значителна културно-историческа цена, ако да бѣха досущъ нови. Вече на първъ погледъ се вижда, че и въ сегашната стенна живопись се е запазилъ традиционниятъ споменъ, който свързва черквата и манастиря

съ старо-българското му минало отъ времето на Царь Бориса и светитѣ Седмочисленици на чело съ Св. Наума. Тѣ и сега се почитатъ отъ околното население, както и въ старо време. Почитъта къмъ първоучелитѣ Св. Кирила и Methodия и тѣхнитѣ ученици въ Българил най-сетне е била призната отъ черквата. Синодикътъ на царя Борила отъ 1211. год. съдържа славословие и на Климента, Сава, Горазда и Наума. Не по-късно отъ XIII в. е било възприето отъ черквата и тѣхното купно чествуване подъ общото име Седмочисленици (*oi aynoi eptachoroi*) и то сигурно най-напредъ въ Охридско. Ясно е, че сегашнитѣ образи на Седмочисленицитѣ, на южната стена на черквата, между които личатъ Гораздъ и Климентъ въ архиерейско облѣкло и Наумъ въ калугерско, сж били, вѣроятно дори и на сжщото мѣсто, още въ първоначалната живопись на черквата. Подновяването ѝ посетне, колкото и да е неумѣло извършвано, не ще да е засегнало съдържанието на старитѣ фрески (вж. тукъ образъ № 3). Най-голѣмо доказателство за туй е образътъ на първия ктиторъ на черквата, българския царь Борисъ, подъ име Михаилъ, който и сега още е запазенъ на лѣво отъ входа на черквата. И. В. Григоровичъ го е забелѣжилъ и казва, че „царь Михаилъ“ е представенъ като ктиторъ на черквата (Путешествіе по Европ. Турци, 109). Най-вѣроятно е, че тоя образъ е старин-



№ 2. — Царь Борисъ-Михаилъ

И. В. Григоровичъ го е забелѣжилъ и казва, че „царь Михаилъ“ е представенъ като ктиторъ на черквата (Путешествіе по Европ. Турци, 109). Най-вѣроятно е, че тоя образъ е старин-

ски, макаръ и боята по-сетне, па може би и на 1806 г., да е била освежавана. Надписътъ отъ страни е гръцки; ясно се чете само *Μιχαήλ*, а отъ дѣсно ще да е било *ἄρχων (Βουλγαρων)*. Историческата важностъ на образа достаточна бѣ изтъкната отъ проф. Златарски (ор. с.). Въ свързка съ монашеското име на Бориса е и името на черковния патронъ, архангела Михаилъ, на когото Св. Наумъ отъ почитъ къмъ царя ще да е посветилъ черквата и манастиря. Когато на 1916. год. бѣхъ въ Охридъ по случай на тържественото отпразднуване хилядогодишнината на Св. Климента, посѣтихъ и манастиря Св. Наумъ. Тогава



№ 2. — Св. Седмочисленици.

образътъ на царъ Бориса бѣше още въ сравнително добро състояние, но личеше, че враждебна ржка е осакатила отъ частъ надписа па и самия образъ. Придружаващия ме фотографъ г. Г. Трайчевъ, най-добриятъ нашъ художникъ-снимачъ на вжтрешни фрески, успѣ да преснеме образа на царъ Бориса, както го давамъ възпроизведенъ тукъ (вж. обр. № 2). Както е видѣтъ отъ снимката, фреската, която сега за първъ пжть се обнародва, не ще да е отъ школата на живописцитѣ, които наново сж изписали черквата на 1806. год. Само едно леко пребойдисване на по-стария образъ е вѣроятно.

Не малкъ интересъ представя и другъ единъ старъ образъ, спазенъ въ твърде изхабено състояние въ притеора на лѣво отъ входната врата, образътъ на св. Владимира, Зетски князь сръбски отъ X. и нач. на XI. вѣкъ. Извѣстна

е печалната история на тоя князь, попадналъ пленникъ у царь Самуила въ Преспа и сетне, спечелилъ любовъта на Самуиловата дъщеря Косара, още когато той билъ въ тъмница, станалъ неговъ зеть и съ негово съгласие, като е признанъ върховната власть на бълг. царь, той наново се върналъ въ Зетската земя, къмъ която се прибавилъ и Драчъ съ околността. Преемникътъ на царь Самуила, Иванъ Владиславъ, съ измама погубилъ княза Владимира въ Преспа, отъ гдето Косара пренесла тѣлото му въ неговия дворецъ въ областъта Краина (не далечъ отъ Шкодра) и го погребала въ черквата св. Мария, гдето и сама сетне починала. Трагичната участъ на младата княжеска двойка станала предметъ на легендарна повѣсть, която намѣрила широко разпространение у народа и е била приета, поетически украсена, и въ т. нар. Диоклецийска (Дуклянска) хроника отъ XII в. (въ латинския текстъ). Възъ основа на народното предание по-сетне е било съставено и житие на св. Ивана Владимира, чудотворецъ. Той особено е билъ почитанъ и въ съсѣдната Албания, а край Елбасанъ е билъ издигнатъ и манастирь на негово име (алб. Шинъ-Ионъ), гдето има и киворъ съ мощи на светеца. Неизвѣстното славянско житие е било преработено на гръцки, при което най-видно участие ще да е взелъ охридянинътъ епископъ Козма. Житието заедно съ служба на св. Владимира сж били печатани на гръцки отъ 1600 год. насамъ нѣколко пжти, отъ издатели власи и гърци (Венецианско издание 1690, Мосхополско 1746). Не може да се допусне, че тепърва тѣ ще да сж



№ 4. — Св. Иванъ-Владимиръ.

измѣнили народното предание въ полза на българитѣ, което направило отъ св. Владимира българинъ, ако и тамъ да се казва, че билъ синъ на Неманя, когото пъкъ сжщото преда-



№ 5. — Св. Наумъ и св. Климентъ.

ние изкарва синъ на бѣлг. царъ Симеона (вж. и Ст. Новиковић, Први основи словенске књижевности међу балк. словенима, 1893; А. Теодоровъ-Баланъ, Свети Климентъ Охридски, София, 1919, стр. 61—63). Ясно е, защо и въ манастиря св. Наумъ се е подържало преданието за св. Владимира въ

тореказаното значение па и защо и въ черквата се е почиталъ неговиятъ образъ, отъ който направихме възпроизведената тукъ снимка (№ 4). На нашия образъ св. Владимиръ държи въ ржка собствената си, посѣчена глава.

Българските славяни въ времето, когато въ Охридъ се подвизавали св. Климентъ и Наумъ, се простирали много по-назападъ въ Албания. Албанците, по-стари жители отъ тѣхъ, сетне постепенно измѣстятъ българското население та сега тѣхната етническа гранична линия достига до южния крайчецъ на Охридското езеро, почти до самия манастиръ св. Наумъ. Затова традиционната почитъ къмъ Седмочислениците, а особено къмъ двамата главни светители, Климента и Наума, както и къмъ неговия манастиръ, се поддържа и у албанското население до день днешенъ.

Въ манастирската черква има и отдѣлна икона на двамата светци, Климента и Наума, очевидно отъ по-нова дата (вж. снимка № 5). Наумъ е представенъ младъ, съ типъ мѣстенъ (охридски?), пакъ въ калугерско одѣяние, а Климентъ, почти еднакъвъ съ него, но по-старъ, — въ архиерейско. Св. Наумъ самичкъ е изобразенъ въ една друга фреска въ притвора (вж. снимка № 6), схванатъ малко по-инакъ, — съ островърха, дълга черна брада и съ гъркоизточни черти на лицето. Изглежда, че живописецътъ не е ималъ предъ видъ добри, стари икони, та се е водилъ въ своята концепция на тѣхните ликове по съвременни, шаблонни иконописни образци, нѣмайки прѣма историческа връзка съ старовремските фрески на тия наши светители. Това доказва, че първичната старинска живопись на манастирската черква ще да е била унищожена много отдавна. Само въ една отъ охридските черкви сществуваатъ старински образи (отъ XIV в.) на два-



№ 6. — Св. Наумъ.

мата народни просветители, именно въ малката черква т. нар. „Стари св. Климентъ“ (долу въ града), гдето на една отъ стениѣ още е оцѣлѣла старинска фреска, на която редомъ сж изобразени св. Климентъ, св. Никола и св. Наумъ, и то твърде

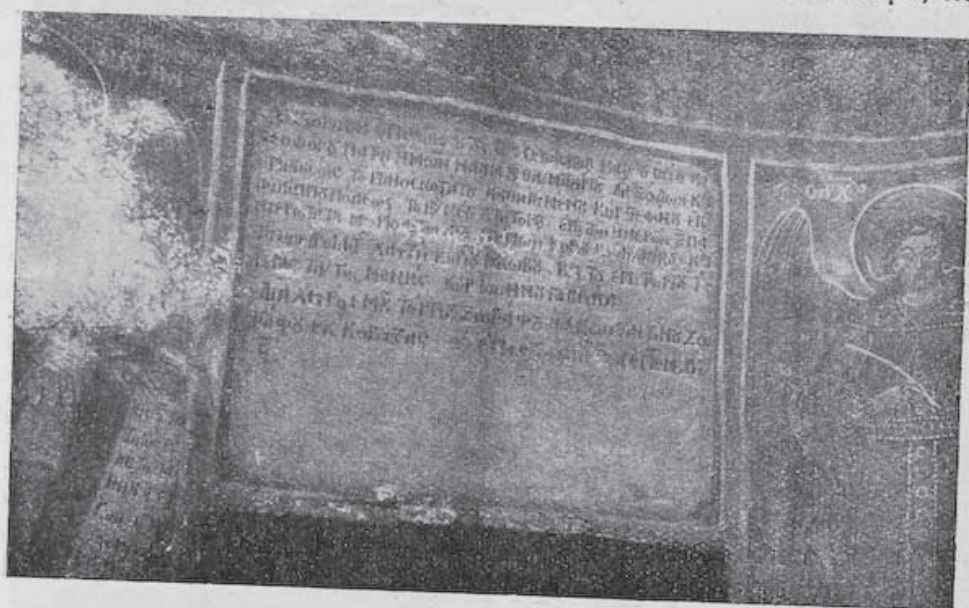


№ 8. — Катигуменъ Стефанъ.

живо, художествено и исторически, може би, най-правдиво. Черквичата е съвсѣмъ тъмна, така че нашиятъ фотографъ, г. Г. Трайчевъ при магнезиево освѣтление можа да направи една снимка, която за жалость не излѣзе доста ясна (вж. сн. № 7). Образитѣ сж доста пострадали, боитѣ сж избледнѣли и на мѣста изтрити, а стенната мазилка, както се вижда на самата снимка, на косо се е пропукала тъкмо презъ лицето на св. Климента. За жалость и лицето на св. Наума не се вижда ясно. Указва се, че отъ грѣцкия надписъ въ горния дѣсенъ край стѣклото уловило само началото (вж. преписъ отъ тоя забелѣжителенъ надписъ отъ 1348. г. у Милюкова, Христ. древ. Зап. Македонии 95). Върху художествената страна на фреската ще оставя да се произнесатъ покомпетентнитѣ. Но и безъ това всѣки може да види, особено въ сравнение съ другитѣ образи на сжщитѣ светители, чиито репродукции давамъ тукъ, доколко тая стара фреска има далечъ по-висока художествена стойность, излѣзла отъ ржката на първостепененъ майсторъ, иконописецъ. Климентъ и Наумъ правятъ впечатление на живи портрети; Наумъ държи книженъ свитѣкъ въ ржка и е заелъ жива стойка на мирянинъ.

Тънкитѣ черти и дълбоката сериозность на лицето на Климента, която много личи, правятъ тая негова фреска напълно класическа. До колкото зная, тя до сега нигде не е възпроизведена и заслужава, мисля, сериозно внимание.

Интересенъ е образътъ на новия ктиторъ на манастирската черква, катигумена Стефанъ отъ Пловдивъ, който тъй сжщо фотографирахме (вж. сн. № 8). Надписътъ отъ лѣво гласи: *Στέφανος ἱερομόναχος καὶ νέος κτήτορ καθηγούμενος του μονῆς. τῆσ. ἐκ Φιλισπόλεως*. Изглежда, че фреската предава сжщинския живъ портретъ на игумена Стефанъ, който самъ ще да е присжтствувалъ въ манастиря, ко-



№ 9. — Надписътъ надъ входнитѣ врати.

гато е била подъ негово настояване наново изписана черквата. За това подновяване на зографията, станало на 1806. год., се споменува на голѣмия гръцки надписъ надъ входната врата на черквата. Преписъ отъ надписа биде обнародванъ отъ Милюкова (ор. с. 82) и сетне отъ Иор. Иванова (Бълг. старини изъ Македония, 218). Ние направихме снимка на самия надписъ, която давамъ тукъ подъ № 9. Интересно е, че въ тоя надписъ се казва и името на зографа „Търпо, синъ на зографа Константинъ отъ Корица (Корча)“.

Прибавямъ тукъ и снимка откъмъ входната врата на черквата, презъ която се вижда дори вратата на олтаря (сн. № 10).



№ 10. — Предверието на черквата.